

8.SINIF

SEÇMELİ ORTAK TÜRK TARİHİ

1.BÖLÜM DERS NOTLARI

Zeki DOĞAN
Sosyal Bilgiler Öğretmeni
www.sosyalciniz.net

ORTA ASYA TÜRK TARİHİ

Türk Adının Anlamı

- Türk adı, **doğan, türeyen** veya **güçlü, kuvvetli, olgun** anlamına gelmektedir.
- "Türk" kelimesi ilk defa **siyasi ad olarak**, Göktürk Devleti tarafından kullanılmıştır.
- **Coğrafi bir ad olarak**, ilk defa Bizans kaynaklarında Orta Asya için kullanılmıştır.
- Anadolu ise XII. yy. dan itibaren Avrupalılarca Türkiye "Turkia" olarak anılmıştır.
- **Millet adı olarak** Türk, ilk defa 420 tarihli bir Pers metninde geçmektedir.
- Türk adına ilk defa 5. yy.'da Pers (*Sasani*), 6.yy. da Bizans kaynaklarında rastlanmıştır.
- Hunlarla ilgili ilk tarihi belge ise M.Ö. 318 yılına ait bir Çin antlaşma belgesidir.

Püf dikkat!

Öte yandan "Türk" adına Çin, Arap, Pers, Bizans, Rus, Macar ve Hint gibi pek çok kaynaktan rastlanması, Türklerin çok geniş bir coğrafyaya yayıldığını ve bu topluluklarla etkileşim içinde olduğunu kanıtlamaktadır.

Türk adının ne anlama geldiği konusunda ileri sürülen görüşler şunlardır:

- **Wambery**, Türk adının "Türemek (törü çoğalmak)" fiilinden geldiğini ileri sürmüştür.
- **Kaşgarlı Mahmut**, Divan-ı Lügat-it-Türk adlı eserinde, "Olgunluk Çağı" anlamını verir.
- **Ziya Gökalp**, Türk adının anlamını "türelî (törelî), töre sahibi, kanun nizam sahibi" diye açıklar.
- Türk adı Uygur metinlerinde "güç, kuvvet", Çin kaynaklarında "miğfer" anlamında kullanılmıştır.
- **Alman Türkolog Müller**'e göre "törelî, kanun-nizam sahibi" demektir.
- Bunun yanında Çin kaynaklarında miğfer, Uygur metinlerinde ise güçlü, kuvvetli ve cesur olarak geçen Türk kelimesinin türeyen, çoğalan, erdemli, terk edilmiş gibi farklı anlamları da vardır.

- "Türk" kelimesini **siyasî bir isim olarak** ilk kez Göktürkler kullanmıştır.
- "Türk" adından ilk kez Çin yıllıklarında bahsedilmiştir.
- Ancak VI. yüzyılda coğrafi bir terim olarak "Türkiye" kelimesi ise ilk kez Bizans kaynaklarında geçmektedir.

Orta Asya'nın Tarih Öncesi Devirlere ait ilk Kültür Merkezleri

Orta Asya'da Türk kültürüne ait önemli kültür merkezleri bulunmaktadır. Bunlar:

- ✚ **Anav Kültürü** (M.Ö. 4500 – M.Ö. 1000): *Orta Asya'nın en eski kültür merkezidir.*
- ✚ **Kelteminar Kültürü** (M.Ö 3000 – M.Ö. 1700): Türklere ait en eski kültür merkezlerinden biridir.
- ✚ **Afanasyevo Kültürü** (M.Ö 3000 – M.Ö. 1700): Bakır madeni kullanılmış, hayvancılık gelişmiştir. Türklerin en eski kültürüdür.
- ✚ **Altay Kültürü**: Pek çok kültür merkezini içine almaktadır.
- ✚ **Andronova Kültürü** (M.Ö. 1700 – M.Ö. 1200): Türklerin ilk ataları oldukları kabul edilmektedir. Tunçtan ve altından yapılmış eşyalar ilk kez burada bulunmuştur. Bu kültürde yaşayanlar atı evcilleştirmişlerdir.
- ✚ **Karasuk Kültürü** (M.Ö. 1200 – M.Ö. 700): Andronova kültürüne benzer. *İlk kez demiri işlemişlerdir.*
- ✚ **Taşlık Kültürü**: Tagar kültürüyle benzerlik gösterir.
- ✚ **Tagar Kültürü** (M.Ö.700 – M.Ö. 100): *Türklere ait en gelişmiş kültür merkezidir.* Bu kültürlerden günümüze en yakın olanı Tagar Kültürü'dür.

İSKİTLER (SAKALAR) (M.Ö. VII. yy.)

- İlk Türk topluluğudur.
- MÖ. 7. yy.da Orta Asya'dan Karadeniz'e gelmişlerdir.
- **İskitler ilk atlı-göçebe Türk topluluğu olarak bilinmektedir.**
- **Ön Asya'da atı evcilleştiren ilk topluluktur.**
- **En önemli hükümdarları Alper Tunga'dır.**
- **Alp Er Tunga ve Şu Destanları ünlüdür.**

- Sanatta hayvan motiflerinin ve bozkır kültürünün temelleri bu döneme kadar uzanır.
- **Tomris Hatun bilinen ilk Türk kadın hükümdardır.**
- İskitlerin özellikle altın ve gümüş işçiliğinde usta olmaları, onlara **"Bozkırın Kuyumcuları"** unvanını kazandırmıştır.
- **Pantolon, kemer ve kemer tokasını** tüm dünyaya tanıtmışlardır.
- Ordularında **"amazon"** adı verilen kadın askerler bulundurmışlardır.
- Savaşçı bir topluluktur. En önemli savaşları Perslerle(İranlılar) olmuştur.
- Firdevsî, "Şehnâme" adlı eserinde Alper Tunga'dan **"Afrasiyap"** ismiyle bahsetmiştir.
- İskitlerin **"Alper Tunga Destanı"** ile İranlı şair Firdevsî'nin Gazneli Sultan Mahmut'a sunduğu "Şehnâme" adlı eser, İskit-Pers (İran) savaşlarını konu alır.
- Bugünkü Yakut Türkleri, Sakaların torunlarıdır.

ASYA HUN DEVLETİ (M.Ö. 220 M.S. 216)

- ✓ **Tarihte bilinen ilk Türk devletidir.**
- ✓ Bilinen ilk hükümdarı **Teoman'**dır.
- ✓ Çin, Hun akınlarından korunmak için Çin Seddini yapmıştır (M.Ö. 214)
- ✓ Teoman'dan sonra yerine Mete Han geçti. (MÖ 209- MÖ 174)
- ✓ **Mete Han zamanı devletin en parlak zamanıdır.**
- ✓ Mete Han orduda **onlu sistemi** kurmuştur.
- ✓ **Tarihte ilk kez Türkleri bir bayrak altında toplamıştır.**
- ✓ **İpek Yolu hakimiyeti için Çin ile mücadele ettiler.**
- ✓ Çini vergiye bağlamışlar ancak asimile olmamak için yerleşmemişlerdir.
- ✓ Ki-Ok'tan itibaren Çinli prenseslerle evlendikleri için Çinlileşmeye başladılar.

Püf bilgi:

Vatan sevgisinden ilk bahseden **Mete Han'**dır.

- ✓ **M.S. 48 de Kuzey ve Güney Hunları olmak üzere ikiye ayrılmışlardır.**
- ✓ Güney Hunları Çinlilerin denetimine girdiler.
- ✓ Kuzey Hunlarının bir kısmı batıya çekilerek Kavimler Göçüne neden oldular.

ORTA ASYA'DAN TÜRK GÖÇLERİ

- Türklerin ilk yurdu Orta Asya'dır.
- Orta Asya doğuda Kingan dağları, batıda Hazar denizi, kuzeyde Altay dağları ve Baykal gölü, güneyde Hindikuş dağları arasında yer alır.
- Türklerin bir kısmı anayurtlarını terk ederek göç etmişlerdir.
- Kuzey Hunları batıya göç ederken, önlerine çıkan Barbar kavimleri (Ostrogotlar, Vizigotlar, Frenkler, Saksonlar, Germanler) batıya doğru sürmüşlerdir.
- Bu olaya **Kavimler Göçü** denir.

Orta Asya'dan Göçlerin Nedenleri

- ✓ İklimin elverişsiz olması
- ✓ Nüfusun hızla artması
- ✓ Türk boyları arasındaki mücadeleler
- ✓ Hayvanlardaki salgın hastalıklar
- ✓ Yeni topraklar elde etme arzusu
- ✓ Otlakların yetersiz hale gelmesi
- ✓ Komşu devletlerin baskısı (Çin)
- ✓ Yeni yerler fethetme arzusu (Cihan hâkimiyeti düşüncesi)

Göçlerin Sonuçları

- Türkler, gittikleri yerlere hayvanları evcilleştirmeyi ve madenciligi öğretmiştir.
- Türk Kültürü dünyanın çeşitli yerlerine yayılmıştır.
- Orta Asya da nüfus azalmıştır.
- Türkler gittikleri yerlerdeki nüfusu artırmışlardır.
- **Yeni Türk devletleri kurulmuştur.**
- Kalabalık nüfuslarla ve farklı dinler ile karşılaşan bazı Türk boyları benliklerini kaybetmişlerdir.
- Bazı devletlerin yıkılmasına sebep olmuşlardır.
- **Türklerin farklı coğrafyalara yayılması Türk tarihinin araştırılmasını zorlaştırmıştır.**

Kavimler Göçü (375)

Kuzey Hunları batıya göç ederken, önlerine çıkan barbar kavimleri (Süevler, Ostrogotlar, vizigotlar, Frenkler, Saksonlar) batıya doğru sürmüşlerdir. Bu olaya **Kavimler Göçü** denir.

Kavimler Göçünün Sonuçları

- ✓ **Roma İmparatorluğu Doğu Roma ve Batı Roma olarak ikiye ayrıldı** (395)
- ✓ Batı Roma İmparatorluğu yıkıldı. (476)
- ✓ **Avrupa da feodalite rejimi ortaya çıktı.**
- ✓ **İlk Çağ bitti. Orta çağ başladı.** (375)
- ✓ Avrupa da, **Avrupa Hun Devleti** kurulmuştur.
- ✓ **Skolastik düşünce** yayılmıştır. (Skolastik düşünce belli bir fikre belli bir inanışa körü körüne bağlı olmaktır.)
- ✓ Avrupa 100 yıl karışıklık içinde kalmıştır.
- ✓ **Avrupa'nın bugün ki milletleri meydana geldi.**
- ✓ **Barbar kavimler arasında Hristiyanlık yayıldı.**
- ✓ Orta Asya'dan göç etmeyen Türk toplulukları Orta Asya'nın çeşitli bölgelerinde yaşamlarını sürdürmüşlerdir.

Püf dikkat!

Göçleri kolaylaştıran etken; **atın evcilleştirilmesi ve tekerleğin kullanılmasıdır.**

- ✓ Göç dalgasından ilk etkilenen bölgeler Ön Asya ve Çin olmuştur.

Püf dikkat!

Yazı kullanılmadığından dolayı Türk göçleri ile ilgili kesin bilgiler elde etmek güçtür.

I. GÖKTÜRK (Kök Türk) DEVLETİ (552-659)

- Türk adıyla kurulmuş ilk Türk devletidir
- Bumin Kağan, Avarlara karşı isyan ederek merkezi Ötüken olan devleti kurmuştur.
- Asya Hunlarından sonra ilk defa Orta Asya'da siyasi birliği sağlandı.

- Devletin batı kısımlarını, İstemi Yabgu yönetmiştir.
- İstemi Kağan, Akhun (Eftalit) devletine son verdi ve İpek yolunu ele geçirdi.
- Bumin Kağan'dan sonra yerine Mukan Kağan geçmiştir.
- En güçlü hükümdarı Mukan Kağan'dır.
- Ta-po kağan Budizmi kabul etti.

Püf bilgileri:

- **Tötü Kanalı:** Asya Hunları tarafından yapılmış, Göktürkler zamanında kullanılmış bir sulama kanalıdır. *(Tarım yapıldığının göstergesidir.)*
- Göktürkler Sasaniler ile anlaşıp Akhunları, Daha sonra Bizans ile anlaşıp Sasanileri yıkmışlardır.
- **Bizans'la ilk diplomatik ilişki bu dönemde kurulmuştur.**
- Göktürk Devletinden giden ilk elçinin adı "Manyak'tır.
- Bizans'tan gelen elçinin adı Zemerkos'tur.
- Doğu Göktürkler 630 yılında, Batı Göktürkler ise 659 yılında Çin egemenliğine girerek yıkılmışlardır.
- **Türk tarihinde ilk bağımsızlık ayaklanması Kürşad Ayaklanmasıdır.**

II. GÖKTÜRK (Kutluk) DEVLETİ (681-745)

- ✚ **Kutluk Kağan**, Çin hakimiyetinden kurtularak Ötüken de devleti kurmuştur. Kutluk'a derleyip toparlayan manasında "**İlteriş**" unvanı verilmiştir.
- ✚ İlterişten sonra yerine Kapkan Kağan geçti.
- ✚ **Bilge Kağan**, devleti kardeşi Kültiğin ve Vezir Tonyukuk'un yardımıyla yönetti.
- ✚ **Devletin en parlak zamanı Bilge Kağan dönemidir.**
- ✚ Tonyukuk, Kültiğin, Bilge Kağan adlarına **Orhun Yazıtları** dikilmiştir.
- ✚ Basml, Karluk ve Uygurlar birleşerek II. Göktürk Devletine son verdiler.

UYGURLAR (745-840)

- Çin kaynaklarında "Uygur" kelimesi "akraba, şahin gibi dolaşan" anlamındadır
- II. Göktürk Devletine son veren, **Kutluk Kül Bilge Kağan** tarafından kurulmuştur.
- İlk yerleşim yerleri Karabalasagun'dur.
- Uygurlar yerleşik hayata geçen ilk Türk topluluğudur.** Bu nedenle tarım, sanat ve ticarete ilerlemişlerdir.
- Su kanalları** yapmışlar.
- Kasaba ve kentler** kurmuşlardır.
- Siyasi tarihlerinin en önemli olayı **Talas Savaşıdır** (751). Bu savaşta Türkler Çinlilere karşı Arapları desteklemişlerdir.
- Maniheizm ve Budizm'i benimsemişlerdir.**
- Mani dini Uygurların içinde yayılması ve bu dinin hayvansal gıda yemeyi ve savaşmayı yasaklayıcı özellikleri, Uygurların milli benliklerini yitirmelerine yol açmıştır.
- Uygurlar matbaayı ve kâğıdı kullanan ilk Türk devletidir.** (*Hareketli harf sistemiyle matbaa*)
- Eğitim alanında ilk çalışmaları yapmışlardır.
- Tiyatro (ortaoyununun temeli) atmışlardır.
- Töreyi yazıya geçirmişlerdir.**
- Yazılı hukuk kuralları oluşturmuşlardır.**
- Türk bankacılık sisteminin temelleri bu dönemde atılmıştır. (*Çin'e borç vermişlerdir.*)
- Kırgızlar tarafından yıkılmışlardır.

DİĞER TÜRK DEVLETLERİ**AVRUPA HUN DEVLETİ (375-469)**

- Avrupa da kurulan ilk Türk devletidir.**
- Balamir** tarafından Orta Macaristan da kurmuştur.
- En güçlü hükümdarı Attila'dır.**
- Atilla Doğu Romayı "Margos ve Anatolyos" antlaşmalarıyla vergiye bağlamıştır.
- Atilla, Batı Roma üzerine iki sefer yapmıştır. Ancak Roma halkının Papa'dan yardım istemesi ve Papa'nın Attila'dan ricada bulunması Roma'yı almaktan vazgeçmiştir.
- Attila'dan sonra Uldız **Anadolu'ya seferler yapmıştır.**

- Attila'dan sonra yerine geçen hükümdarlar bütünlüğü koruyamamışlar ve devlet yıkılmıştır.
- Avrupa'da kalan Hunlar buradaki kavimlerle kaynaşarak Türklüklerini kaybettiler.**

Püf bilgi:

- Batılılar, Attila'ya Tanrının kırbağı (kamçısı) unvanını vermişlerdir.**
- Almanların Nibelungen destanında "Etsel" ismiyle geçer.
- Macarlar Attila'yı ataları kabul ederler.

KIRGIZLAR (840-1207)

- Uygurları yıkarak kurulmuşlardır.
- Merkezi Ötüken'dir.
- Manas Destanları** ünlüdür.
- Manas Destanı dünyanın en uzun destanıdır.
- Ölümlerini yakan tek Türk kavmidir.
- Dünya tarihinde milletler arası yarışma düzenleyen ilk devlettir.**
- Kırgız adına ilk defa Orhun abidelerinde rastlarız.

AVARLAR (Juan Juan) (562-805)

- ✓ Kurucusu **Bayan Han**'dir.
- ✓ Orta Asya da kurdukları devlet Göktürkler tarafından yıkılınca, batıya göç edip Orta Avrupa'da devlet kurdular.
- ✓ **Hunlar ile Avarların ortak özelliği: Avrupa'da devlet kurmalarıdır.**
- ✓ **Türk tarihinde ilk kez İstanbul'u kuşatmışlardır.**
- ✓ **Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmişlerdir.** Benliklerini yitirip Hristiyanlaşmışlardır.
- ✓ Franklar tarafından yıkılmışlardır.
- ✓ **Üzengi yapımını Avrupalılara öğretmişlerdir.**

TÜRGİŞLER (717-766)

- ✚ Issık Gölü civarında yaşadılar.
- ✚ **Baga Tarkan** kendi adına para bastırdı.
- ✚ **Türk tarihinde ilk kez parayı kullandılar.**
- ✚ Yerleşik hayat sürdürdüler.
- ✚ **İslamiyet'in Orta Asya da yayılmasını önlediler.**
- ✚ Karluklar tarafından yıkıldılar.

HAZARLAR (SABİLER) (650-985)

- Karadeniz ve Hazar denizi arasında yaşadılar ve **Museviliği benimsediler.**
- İslamiyet'in Kafkaslarda yayılmasını önlediler.
- Hazarlar'ın Müslümanların yönetilmesi için atadığı yöneticilere **Hazz** denir.
- **İlk defa kendi ordularına ücretli askerler almışlardır.**
- Günümüzde Polonya'da yaşarlar.
- Hazarlar barışçı özellikleri ve hoşgörülerini ile bilinirler.
- Museviliği kabul etmişlerdir. (Yahudi)
- **Ticarette uğraşmışlardır.** (Hayvan kürkü, kürk yolu)
- Rus Prensi tarafından ortadan kaldırılmışlardır.

BULGARLAR**İdil/İtil/Volga Bulgarları: (930-1240)**

- Hazar Kağanlığının dağılması üzerine bağımsızlıklarını ilan eden İdil Bulgarları, Moğollar'ın bölgeye hâkim oldukları 1240 yıllarına kadar bağımsızlıklarını sürdürmüştür.
- **Almış Han** zamanında Müslüman olmuşlardır.. (Müslüman tüccarlardan etkilenmişlerdir.)
- **İbni Fadlan**, Seyahatnamesinde İtil Bulgarlarından bahseder. (934)
- **Avrupa'da İslamiyet'i kabul eden ilk Türk devletidir. (İtil Bulgarları)**
- **İlk Müslüman Türk Devletidir.**

Tuna Bulgarları:

- Orta Asya'dan göç eden Bulgarlar, Kafkasya da bir devlet kurdular.
- **Boris Han zamanında Hristiyanlığı kabul etmişlerdir.**
- Çar unvanını kullanmışlardır.
- **Hristiyanlaşarak ve Slavlaşarak Türklüklerini kaybetmişlerdir.**

KUMANLAR (Kıpçaklar)

- ✚ Balkaş-İrtiş dolaylarında yaşadılar.
- ✚ Kıpçak topluluklarının yaşadığı coğrafya Deşt-i Kıpçak olarak adlandırılmıştır.
- ✚ **Bizans ile anlaşıp Peçenekleri yenmişlerdir.**
- ✚ Moğollar tarafından yıkılan Kumanlar daha sonra Türklüklerini kaybettiler.
- ✚ **Dede Korkut hikâyelerine (Oğuz-Kıpçak mücadeleleri) konu olmuşlardır.**
- ✚ Rusların İgor Destanına (Rus-Kıpçak mücadeleleri) konu olmuştur.
- ✚ **Codex Cumanikus** adında kendilerine sözlük hazırlamışlardır.

Püf bilgi:**Avrupa'ya göç eden Türk boyları:**

Hunlar, Avarlar, Macarlar, Peçenekler, Uzlar, Sibirler.

OĞUZLAR (Uzlar)

- Batıya gelerek Balkanlara yerleşmişlerdir.
- Bir kısmı Bizans hizmetine girmişlerdir.
- **Bizans ordusundaki Uzlar, Malazgirt savaşında Selçuklu saflarına geçmişlerdir.**
- Orhun abidelerinde isimleri geçer. "Kalabalık" anlamına gelir.
- **Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nin kurulmasında etkili olmuşlar.**
- **Müslüman Oğuzlara, Türkmen, Hristiyan Oğuzlara Uz denir.**

UZLAR

- Uzlar günümüzde Romanya'da Gagavuz adıyla yaşamaktadırlar.
- **Malazgirt Savaşında, savaşı Selçukluların kazanmasına etkili olmuştur.**

PEÇENEKLER

- Volga ve Tuna arasına yerleşmişlerdir.
- Ruslarla 150 yıl mücadele etmişlerdir.
- **Bizans ordusunda ücretli askerlik yapmışlardır.**
- Bizans ile ittifak yapan Kumanlar tarafından yıkılmışlardır.

SİBİRLER (SABİRLER- SABARLAR)

- Sibiry'a isimleri vermişlerdir.
- Avarlar tarafından yıkılmışlardır. (558)
- Sibir, yoldan çıkan anlamına gelir.

AKHUNLAR (EFTALİTLER) (420-562)

- İran ve Afganistan'da egemen oldular.
- Göktürk Sasani ittifakı sonucu yıkıldılar.

KARLUKLAR (Karluk Devleti) (766-1215)

- Orta Asya'da kurulmuş olan bir Türk devletidir. Devletin merkezi **Balasagun**'dur.
- Karluk Türkleri bir süre Göktürk Devleti'ne bağlı olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir.
- **İslamiyeti kabul eden ilk Türk boyudur.**
- Karluklar (Karluk Devleti), günümüz Türkmenlerinin kökeni olmuş, önce Karahanlıları sonrasında Selçukluları oluşturan toplumu teşkil etmişlerdir.

BAŞKIRTLAR

- Rusya'ya başkaldırmışlardır.
- Günümüzde Rusya Federasyonu içinde yaşamaktadırlar.

İLK TÜRK DEVLETLERİNDE KÜLTÜR VE MEDENİYET**İlk Türk Devletlerinde Devlet Anlayışı**

- ✓ Türklerde devlete İl (el) adı verilirdi.
- ✓ İl aynı zamanda barış anlamında kullanılmıştır.
- ✓ Devleti yöneten hükümdar yönetme yetkisini Gök Tanrı dan alır ve yaptığı tüm işlerden de Gök Tanrı ya karşı sorumludur.
- ✓ Ancak Hükümdar devleti keyfi yönetemez, hükümdarın yetkilerini Töre ve Gök Tanrı dini kısıtlardı.
- ✓ Türkler Devlete baba, Vatana(ülke) ana demişlerdir.

Püf bilgi:**Türk Cihan Egemenliği Anlayışı:**

Türklerin dünyayı yönetme ve dünyaya egemen olma düşüncesidir.

Türklerde Devleti Oluşturan Unsurlar:

- Bağımsızlık (Oksızlık)
- Halk (Millet)
- Ülke (Vatan-Toprak)
- Teşkilatlanma

Devlet Yönetimi

- Devletin başında **Hakan, Kağan, Han** unvanlarını taşıyan hükümdarlar vardı.
- **Yabgu**, Han'dan sonra gelen en büyük makamdır.
- **Türk hükümdarlarına yönetme hakkının Tanrı tarafından verildiğine inanılıyordu. Bu inanişe Kut denilmekteydi.**
- Devlet işleri **Kurultay** denilen mecliste görüşülür karara bağlanırdı.
- Ülke hanedan üyelerinin ortak malı sayılırdı. (Osmanlıya kadar)
- Bu gelenek (**veraset sistemi**) Türk devletlerinin kısa sürede yıkılmasına neden olmuştur.

Kağan:

- Türk devletlerinde devletin başı, egemenliğini Tanrıdan alan hükümdardı.
- Hükümdar kutsal sayılır ve ona Tanrı tarafından bazı güçler verildiğine inanılırdı.
- Kağan olabilmek için hükümdar ailesinden gelmek ve erkek olmak şartı vardı.

- Töreye göre hükümdar iki biçimde tespit edilirdi.
- Kurultay tarafından seçilen kişi ya da Baş hatunun en büyük oğlu

Hükümdarların kullandığı semboller:

- Çetr (şemsiye)
- Kemer (kur)
- Kotuz (sorguç) tuğ
- Kama (yay)
- Kamçı (Berge)
- Kılıç
- Nevbet (davul)
- Otağ (çadır)
- Örgin (taht)
- Tuğ (sancak, alem)
- Toy (ziyafet)

İlk Türk devletlerinde hükümdarların kullandığı unvanlar:

Erkin, Gök Tanrı, Han, Hakan, İlteriş, İlteber, İdikut, Kağan, Şanyü, Tanhu, Yabgu,

Kağanın görevleri:

- ✓ Ülkeyi düşmanlardan korumak
- ✓ Ülkede birlik ve barışı sağlayıp boyları bir arada toplamak
- ✓ Töre kurallarını uygulamak
- ✓ Halkı adaletli ve eşit yönetmek
- ✓ Halkı giydirip doyurmak, refah seviyesini artırmak
- ✓ Ordunun başında sefere gitmek
- ✓ Devlet görevlilerini atama
- ✓ Savaşa ve barışa karar vermek
- ✓ Elçileri göndermek ve kabul etmektir.

Hükümet:

- İlk Türk devletlerinde hükümete **ayukı** denirdi.
- Ayukının başında **aygucı** ve üge adı verilen vezir vardı.
- Ayukı halk arasında sevilen ve hanedan üyesi olmayan kişilerden seçilirdi.
- Hükümette birçok görevliler vardı.
- Bu görevlilere **buyruk** (Bakan) adı verilirdi.
- Diğer görevliler; Erkin (İlteber devlet memuru), buyruk (bakan), Tudun (Vergi

memurları), Tutuk (Vali), Bitikçi (kâtip), Otacı (Hekim), subaşı (ordu komutanı), Ağıcı (Hazine görevlisi), Tamgacı (Mühürdar)

İkili Teşkilat:

- ✚ **Batıda Yabgu, Doğuda Hakan bulunurdu.**
- ✚ **İkili teşkilat, Asya Hunları hariç tüm devletlerde kullanılmıştır.**
- ✚ Göktürk ve Uygurlar da ise ülke doğu-batı olarak ikili teşkilatla yönetilirdi. Doğuda kağan batıda ise hanedan üyeleri vardı.
- ✚ Asya Hunlarında 3'lü teşkilat vardır. (Doğu-Merkez-Batı)
- ✚ Hunlar Orta-Doğu-Batı olmak üzere üç kısma ayrılmış olup buna üçlü sistem denirdi. Ortayı hükümdar doğuyu veliaht Tiginler, batıyı ise hanedan üyeleri yönetirdi.

Kurultay (Toy/Kengeş) (Bakanlar Kurulu)

- ✚ İlk Türk devletlerinde devleti ilgilendiren konuların görüşülüp karar bağlandığı meclislere **Kurultay** ya da **Toy** denirdi.
- ✚ Kurultay üyelerine **Toygun** denilirdi.
- ✚ **Üyeleri:** Hakan, Hatun, Vezirler, Devlet memurları, Boy Beyleri, İleri Gelenler, Hanedan üyeleri, Komutanlar ve halkın ileri gelenleri kurultaya katılırdı
- ✚ **Hatun (Katun);** Kağanın eşine hatun ya da katun denirdi.
- ✚ Hatunlar kendine özgü tahtına oturur, kurultaya katılır, elçileri kabul eder, savaşa katılır ve hükümdar öldüğünde çocuklar küçük ise bir müddet devleti hatun yönetirdi.
- ✚ **Tigin:** Kağanın erkek çocuklarına Tigin denirdi. Tiginler küçük yaştan itibaren **Ataman** (Atabey/İnal/İnanç) adı verilen öğretmenler gözetiminde şehirlere yönetici olurlardı.
- ✚ **Boy Beyleri:** Boy Beyleri de kurultaya katıldığı için bugünkü meclise benzerdir. Kurultayda halkın sorunları çözüldüğü için "demokratik"tir.
- ✚ **Kurultay bazen danışma, bazen karar organıdır.**

Kurultay;

- Hakan'ı seçer ve Hakan'ı denetler. Törelerin uygulanmasını sağlar.
- Eğer Hakan töreye uymazsa Hakan'ı görevinden alır.
- Töreleri Hakan'ın isteğiyle değiştirir.
- Her türlü mesele kurultayda görüşülür
- Kurultayın bulunması Türklerde demokratik bir devlet yapısı olduğunu gösterir.
- Her boyun küçük kurultayları da vardı.
- Kurultay sonrası Toy denilen şenlikler düzenlenirdi.

Kurultaya;

- Hazarlarda **"İhtiyar Meclisi"**,
- Peçeneklerde **"Komenton"** gibi isimler verilmiştir.
- Hunlarda Kurultay yılda üç defa toplanırdı.

Devlet Görevlileri:

- Apa: Sivil yönetici
- **Ayuki:** Hükümet
- Aygucı: Vezir
- **Ağılıg:** Hazinesiden sorumlu
- Böri: Göktürklerdeki Kağan muhafız birliği
- **İnanç/İnal/Ataman/Atabey:** Tiginlerden sorumlu, eğitmen
- Nazır (Buyruk): Bakan
- **Otacı:** Hekim/Tabib
- Sübaşı (Su-başı): Oğuzlarda Komutan
- **Şad:** Tiginlerin eğitilmesi için başka yere gittikleri zaman aldıkları unvandır. Hanedan üyesinden Komutan
- Tigin: Hakanın oğlu
- **Tarkan:** Komutan
- Tamgacı (Bitikçi): Yazıcı
- **Tudun:** Vergi memuru
- Tutuk: Askeri vali
- **Yargucı:** Yargıç/Hâkim
- Yarlıg: Hükümdarın emri
- **Yabgu:** Batı sorumlusu

ORDU (SÜ)

- Türklerin tarih boyunca birçok büyük devlet kurmalarının temel etkenlerinden birisi güçlü ordulara sahip olmalarıdır.

- Bozkır göçebe hayatının zorlukları Türklerin mücadeleci ve disiplinli bir yapıya sahip olmalarına neden olmuştur.

Türk Ordusunun genel özellikleri şunlardır.

- ✚ Türk ordusunda ücretli askerlik yoktur. Halk kadın erkek ayırt edilmeksizin her an savaşa hazır durumda olduğu için Türk milleti için **ordu-millet** deyiimi kullanılmıştır.
- ✚ Sürekli ordunun bulunduğu Türk devletlerinde **ordunun temeli atlı askerlere dayanır.**
- ✚ **İlk düzenli orduyu** Hun hükümdarı Mete Han 10'luk askeri sisteme göre **oluşturmuştur.**
- ✚ Ordunun başında savaşırlara kağan gider, diğer hanedan üyeleri komutan olarak orduya Komuta ederlerdi.
- ✚ **Türk ordusunun temel silahları ok-yay ve kılıçtır.**
- ✚ Savaşlarda **Turan taktiği** (Hilal Taktiği– Kurt kapanı–Sahte Ricat) tekniği kullanılır.

Püf bilgi:

İlk Türk devletlerinde Kağanı koruyan seçme muhafız birliklerine **Böri**, Keşifler yapan akıncı birliklerine de **Yelme** denir.

- ✚ Türklerde paralı askerlik yoktur. (Hazarlar hariç)
- ✚ Ordu-Millet anlayışı vardır. (savaş zamanı herkes askerdir)
- ✚ Mete Han'ın tahta çıktığı tarih Kara Kuvvetlerinin kuruluş tarihi kabul edilir.

Püf bilgi:

Yelme: Savaş zamanı düşmanın durumunun öğrenilmesi **amacıyla** gönderilen keşif birimine denir. Yelme'nin Osmanlı'da karşılığı "Akıncı"dır.

Türklerin dünyayı askeri alanda etkiledikleri yönler:

- Onlu sistem'i kurdular.
- **Üzengi** yapımını öğrettiler (Üzengi: Kişinin ayağını kilitleyen mekanizma, at üzerinde denge ve güç almayı sağlıyor.)

- **Konserve** yapımını öğrettiler (*savaşta lazım olur.*)
- **Ceket** (avcı yeleği) ve **pantolon** giymeyi öğrettiler (*Şalvar ve pelerin savaşmaya engel olur*)
- **Düzenli ve disiplinli ilk Türk ordusunun kurucusu Mete Han'dır.** Bu nedenle Mete'nin tahta çıkış tarihi olan M.Ö. 209 yılı Türk Kara Kuvvetleri'nin kuruluş tarihi olarak kabul edilmiştir.
- Ordu genelde **atlı ve gönüllü birliklerden** oluşmaktaydı. Halk için askerlik ayrı bir meslek sayılmamış ve ücretli askerlik uygulaması görülmemiştir.
- **Savaş silahları;** Süngü, Kargı, Mızrak, Kalkan, Kılıç, Yay ve Oktur.
- **Islıklı ok** (Metehan bulmuştur)
- Askeri birliklere boy beyleri komuta etmekteydi. Savaş zamanı Hakanın komutasında birleşirlerdi.
- Savaşlarda Bozkır (Turan, Sahte Ricat (geri çekilme), Hilal, Kurt kapanı (Oyunu), Pusu) taktiği uygulanmıştır.
- Türklerde savaştan dönen yiğitler için **"Toy"** adı verilen şenlikler düzenlenirdi. Bu uygulamanın amacı halk arasında dayanışmayı sağlamaktır.

Püf bilgileri:

- **Ordu- Millet** anlayışı Türk milletinin günümüze kadar getirmiş olduğu bir özelliktir.
- Türklerin farklı kültürlerden en az etkilendikleri alan askerlik ve ordudur. İkinci olarak da devlet teşkilatı gelmiştir.
- Çin, Roma, Bizans, Rus ve Moğol ordularının teşkilatlanma biçimlerinde Türk ordu teşkilatının etkisi büyüktür.

HUKUK (KÖNİ)

- **Yazılı hukuk gelişmemiş, buna karşılık yazısız hukuk (Töre) gelişmiştir.**
- Törenin kaynakları; örf, adet ve gelenekler, Kurultayın kararları ve hakanın emirleridir.
- Törede yer ve zamana göre, meclisin (Kurultay'ın) kararı/onayı ile Hakanın

isteğiyle Kurultay'ın kararıyla, değişiklik yapılabilirdi.

Törenin değişmez kuralları (nitelikleri);

- Adalet,
- Eşitlik (Tüzlük),
- İyilik (Könilik),
- Yararlı Olma (Uzluk)
- İnsanlık (Kişilik)

Püf dikkat!

- Barış zamanı herhangi birine kılıç çekmek, casusluk, devlete başkaldırma, ordudan kaçma, adam öldürme ve namusa tecavüz etme gibi büyük suçların cezası idamdı.
- Hırsızlara çaldığı nesnenin on katı ödetilirdi. Daha hafif suç işleyenler ise on güne kadar hapiste kalırdı.
- **Hapis cezaları göçebelikten dolayı kısadır.**

Yargan: Yargıç

Tüz: Devlet ile vatandaşın karşılıklı olarak görevlerini bildiren yazısız sözleşme.
(Günümüzdeki Tüzük kelimesi)

➤ **Töreleri yazıya geçiren devlet: Uygurlardır.**

- Ticaret hayatının gelişmesi, kişiler arasındaki ilişkilerin 'kanıtlanabilir' nitelikte olmasını gerektirdiğinden yazılı ve tanıklı sözleşmeler önem kazanmıştır.
- Bu sözleşmelerin (hukuk metinlerinin) başlıcaları; Trampa (hukuki sözleşme), Velayet Hakkı, Faiz, Kefalet, Yarıcılık (tarımsal ortaklık biçimi)'tır
(Bu belgelere daha çok Turfan Şehri'nde rastlanmıştır.)

Püf Yorum:

Bu durum Türklerin eski dönemlerden itibaren yazılı hukuka önem verdiklerini göstermektedir.

- Yazılı hukuku başlatan ilk Türk devleti Uygurlardır.
- **Töreyi korumak ve uygulamak devletin, dolayısıyla da hükümdarın görevidir.**

- Hükümdarın başkanlık ettiği ve siyasi suçlara bakan mahkemeye “**Yargu** (Yüksek Devlet Mahkemesi)” adı verilirdi
- Yarganlar (Yargucılar) idaresindeki mahkemeler ise adli suçlara bakarlardı.

SOSYAL YAŞAM

- Türkler **göçebe** bir hayat yaşarlardı.
- Geçim kaynakları **hayvancılıktır**.
- Kölecilik ve sınıf ayrımı göçebelikten dolayı yoktur.
- **Tek eşlilik** (monogami) vardır.
- İlk yerleşik hayata geçen Türkler, Uygurlardır.
- Yerleşik hayata geçişle beraber **ticaret, tarım, mimari ve sanatta** gelişmeler meydana geldi.
- Türkler **pantolon, çizme, iç çamaşır** giymişler ve bunları Avrupalılara öğretmişlerdir.
- Boyların başında “**Bey**”ler bulunurdu. Boyların birleşmesiyle (siyasi olarak örgütlenmesiyle) devlet (il) oluşurdu.
- Her boyun ayrı bir **damgası** (hayvan, eşya ve mezar taşlarında bulunan işaret), **Ongun**’u (saygı duyduğu bir hayvanı – Totemcilik) ve savaş narası vardı.
- Budunlar boylar birliği olarak da bilinir. Akbudun (Yöneten), Karabudun (Yönetilen) şeklinde ayrımı vardır.

Püf dikkat!

- Eski Türk toplumlarında **göçebe yaşam tarzı**, (yaylak – kışlak anlayışı) sosyal yaşantıyı ve ekonomik etkinlikleri de doğrudan etkilemiştir.
- **Eski Türklerde “kölecilik” bir toplum yapısı yoktu.** Bundaki temel etken; toprak üzerinde özel mülkiyet anlayışının olmamasıdır, yani toprağın devletin malı sayılmasıdır.
- Ekonominin hayvancılığa dayanması, göçebe hayatın benimsenmiş olması, toprak üzerinde aristokratik yani imtiyazlı bir sınıfın doğmasını engellemiştir (*Hanedan dışında*). Din adamları sınıfı da yoktu.

- Şölenlerde düzenlenen “Hanı Yağma” geleneği **sosyal devlet** anlayışının örneğidir.
- Eski Türk toplumlarında **Ataerkil aile** yapısı vardı, tek eşle evlilik esastı. Kadın da erkek gibi sosyal hayatta ve ekonomik etkinliklerde yer alırdı. Evliliklerde **kadının da miras hakkı** bulunurdu.

Türk toplumu;

- Oguş: Aile
- Urug: Soy (Aileler birliği)
- Bod (Boy): Kabileler
- Bodun: Millet
- İl (devlet) birimlerden oluşuyordu.

- Anne (Ög)
- Baba (Kong) olarak anılırdı.

EKONOMİK HAYAT

- Uygurlara gelinceye kadar göçebe hayat nedeniyle hayvancılık ve hayvan ürünleri ekonomik etkinliklerin ve ticaretin temelini oluşturuyordu.
- Ekonomik yaşama bağlı olarak çeşitli kültürel etkinlikler düzenlenmiştir. Bunlar; Nevruz, Örü - Sara ve Bahar bayramlarıdır.
- Hayvancılığa bağlı olarak **dokumacılık gelişmiştir**.
- Dünyanın en eski halısı Altaylarda **Pazırık Kurganı**’nda ortaya çıkarılmıştır.

Püf bilgileri!

- ✚ Türklerin dünya medeniyetine en büyük katkılarından biri olan halı dokumacılığını ilk başlatanlar Asya Hunları’dır.
- ✚ Türklerde uzun süre para kullanılmamıştır; miktarı oldukça sınırlı olan hükümdarın mührünü taşıyan “**Kamdu**” denilen bez parçaları para yerine kullanılmıştır.
- ✚ II. Göktürk (Kutluk) Devleti; kendilerine ait ilk ipek parayı kullanmışlardır.
- ✚ Türgişler; kendilerine ait **ilk madeni parayı** (Yarmak) bastırmışlardır (Bazı kaynaklarda Göktürkler).

- Bunun yanında demirden yapılmış araç ve gereç de ticarete büyük öneme sahipti. Bunlara karşılık Çin'den ipek, ipekli dokuma, tahıl maddeleri ve porselen alınmıştır.
- Asya Hunları, Göktürkler ve Uygurlar Çin ile; Avrupa Hunları Bizans ve Sasaniler'le ticari ilişkiler kurmuşlar ve ticaret antlaşmaları imzalamışlardır.
- Uygurlara gelinceye kadar genelde göçebe hayat biçimi benimsenmişse de **Hunlar döneminde tarımla uğraşıldığına kanıt olarak sulama kanalları, saban ve orak gibi buluntulara rastlanmıştır.**
- Ayrıca Türk dilinde yer alan arpa, buğday ve darı sözcükleri tarımın yapıldığını göstermektedir.
- "Tötü Kanalı";** Hunların açtığı ve Göktürkler tarafından kullanılan sulama kanalıdır.
- Savaşlarda elde edilen **ganimetler** ve devletlerden alınan **vergiler** de önemli gelir kaynakları arasındaydı.
- Türklerde verginin temelini göçebe yaşamdan dolayı **hayvan vergisi** oluşturmuştur. Uygurlarla birlikte toprak ve mesken vergisi de eklenmiştir.
- Orta Asya'da hüküm süren Türk devletlerinde ekonomik alanda İpek Yolu'nun da büyük önemi vardı. Bu yoldan gelen kazanç için çevre ülkelerle yoğun mücadeleler yapılmıştır.
- Ayrıca Hazar ve Bulgar ülkelerinden başlayıp, Ural, Sibirya ve Altaylar üzerinden Çin'e giden yola **"Kürk Yolu"** deniliyordu. Türkler bu yolun üzerinde de olduklarından samur, kunduz, başak gibi av hayvanlarının kürklerinin ticaretini yapıyorlardı.

YAZI, DİL, EDEBİYAT

- Eski Türklerde dil **Türkçe** idi.
- Asya Hunlarının **Oğuz Kağan**, Göktürklerin **Ergenekon**, Uygurların **Türeyiş ve Göç**, Kırgızların **Manas** destanları vardı.
- Kıpçak- Oğuz Türklerinin mücadelelerini konu alan **Dede Korkut Hikâyeleri** de Türklerin önemli bir edebiyat ürünüdür.

- Türkler, **Göktürk, Uygur, Arap, Latin** alfabelerini kullanmışlardır.
- Orhun Kitabeleri** ilk yazılı eserlerdir. Bu yazıtlar Türk adının ilk geçtiği metinlerdir.
- Orhun Kitabelerine kadar yazılı bir esere rastlanmamaktadır.
- Bunun yerine **sözlü edebiyat** gelişmiştir.
- Özellikle **Savlar, Sagular, Koşuklar** ve **Destanlar** önemli bir yere sahiptir.
- Sav:** Atasözü demektir.
- Sagu:** Ağrı, Ölüler için yakılan ağıtlardır.
- Koşuk:** Kopuz (saz)lar eşliğinde söylenen şiirlere denir.
- Hikâye:** Dede Korkut Hikâyeleri (Oğuzlar ile Kumanlar arasındaki mücadeleyi anlatır)
- Destanlar:** Manzum halk hikâyeleridir. İslamiyet öncesi Türk kültürü hakkında bilgiler verir.

Destanlar:

- Alper Tunga ve Şu: İskitler (Sakalar)
- Oğuz Kağan Destanı: Asya Hun "Oğuz Kağan" adıyla bahsedilen kişi Mete Han'dır.
- Ergenekon ve Bozkurt: Göktürk (Dağın yarılarak çıkılması)
- Türeyiş ve Göç: Uygurlar
- Manas Destanı: Kırgızlar (En uzun Türk destanıdır.)
- Dede Korkut Hikâyeleri (Oğuz -Kıpçak mücadeleleri)
- Attila ve Sihirli Geyik: Avrupa Hun
- Uygurlara ait "Kutlu Dağ" destanı
- İgor Destanı (Rus – Kuman)
- Şehname (İran – Saka)
- Nibelungen (Alman – Hun)

Püf dikkat!

- Eski Türklerde yazılı kültüre geç başlanmasında en önemli etken; göçebe yaşamdır.
- Yazılı kültüre geç başlanmasından dolayı Türklerin ilk dönemleriyle ilgili bilgilere daha çok Çin, Bizans ve Sasanî kaynaklarından ulaşılmaktadır.

Püf bilgiler:

- Türkler tarih boyunca **Göktürk, Uygur, Soğd, Brahmi, Süryani, Arap, Kiril ve Latin** alfabelerini kullanmışlardır.
- **Göktürk (Orhun) Alfabesi** 38 harflidir ve Orhun Kitabeleri bu alfabeyle yazılan ilk belgelerdir (*Türk Tarihi'nin ilk alfabesidir*).
- **Uygur Alfabesi** 18 harflidir ve hazırlanmasında Soğd Alfabesi'nden yararlanılmıştır.
- **Arap Alfabesi** İslamiyet'in kabulüyle birlikte ilk defa Karahanlılar ve Gazneliler tarafından kullanılmaya başlanmıştır. Selçuklular, Beylikler ve Osmanlılar da bu alfabeyi kullanmışlardır.
- **Latin Alfabesi**, Cumhuriyet'in ilanı sonrasında kabul edilmiştir.
- **Kiril Alfabesi**, SSCB hâkimiyeti altında yaşayan Türk toplulukları tarafından kullanılmıştır.

Eski Türklere ait başlıca kitabeler şunlardır:

- **Yenisey Kitabeleri:** Kırgızlara aittir. VI. yüzyılda yazılmıştır. Kırgızların mezar taşlarına yazdıkları yazılardan oluşmaktadır. Ancak çözülemediği için yıpranmış olduğu için ilk yazılı eser değildir.
- **Karabalasagun (Ordu Balık) Yazıtları:** Uygurlara aittir. Mani dini hakkında bilgi verir. Türkçe, Çince ve Soğdça yazılmıştır.
- **Moyen Çor (Şine Usu Yazıtı) Kitabesi:** Uygurlara aittir. Uygur Kağanı Moyen Çör'ün Çin'e karşı yaptığı seferlerden bahseder (759 – 760).
- **Bugut Yazıtları:** Göktürk Devletinin en eski yazıtlarıdır.
- **Göktürk (Orhun) Kitabeleri:** Kutluk (II. Göktürk) Devleti zamanında Bilge Kağan (732), Kültigin (735) adına dikilmiştir. Yollug Tigin tarafından yazılmışlardır.
- **Türk adının geçtiği ilk yazılı belgedir.**
- Ayrıca Türk Tarihi'nin ve Türk Edebiyatı'nın ilk yazılı belgesidir.
- **Vezir Tonyukuk** kendisi yazmıştır. İlk Türk tarihçisidir.

- Yolluğ Tigin tarafından taşla kazınarak yazılmıştır.
- Hükümdarın halka karşı görevlerini,
- Çin entrikalarını,
- Halkın devlete karşı sorumluluğunu anlatır.
- **İlk siyasetname örneğidir.**
- Açık doyurmak, çıplağı giydirmek ifadeleri **sosyal devlet anlayışının** olduğunu gösterir.
- Bir tarafı Çince, Diğer tarafı Orhunca (Türkçe)'dir.
- 1889 yılında Yadrintsev tarafından bulunmuştur.
- Danimarkalı **W. Thomsen** tarafından çevrilmiştir. (1891)
- Türk tarihinin ilk yazılı belgeleridir.
- İlk okunan kelime Tengri'dir (Tanrı)

Püf dikkat!

Orhun Kitabeleri çözülebildiği için Türk tarihinin ilk yazılı eserleri olarak kabul edilmektedir.

DİN ve İNANIŞ

- ✚ **Gök Tanrı inancı** çok yaygındı.
- ✚ Din adamlarına **Kam** ve **Şaman**,
- ✚ Dini törenlerine **Yuğ** denirdi.
- ✚ Türkler ölüyle beraber eşyalarını da gömerler, mezarlarının başına da **Balbal** adı verilen taşları dikerlerdi.
- ✚ Mezarlarına **Kurgan** denilirdi.
- ✚ **Maniheizm, Budizm, Musevilik, Hristiyanlık ve Müslümanlık** dinleri Türkler arasında yayıldı
- ✚ **Balbal, Kurgan, mumyalamak** gibi durumlar ölümden sonraki yaşama inandıklarını gösterir.
- ✚ Akkoyun ve Karakoyunlular Balbal (Bengütaş) geleneğini devam ettirmişlerdir.
- ✚ Türklere ait bilinen en eski kurganlar Altaylar'da bulunan "**Pazırık**" ile Alma Ata yakınlarında bulunan "**Esik**" kurganlarıdır.
- ✚ Pazırık kurganında; Lahitler, at koşumları, metal araçlar, dokumalar,

- ✚ Esik kurganında ise ünlü “**Altın Elbiseli Adam Heykeli**” bulunmuştur. Bu kurganlar Asya Hunları’na aittir.

Püf bilgiler:

- Kurgan mezar tipinin Anadolu’daki biçimine **Höyük** denilmiştir.
- Uygurlar Mani ve Budizm dinlerini,
- Türgişler Budizm’i,
- Avarlar, Macarlar, Tuna Bulgarları, Peçenekler, Kumanlar ve Uzlar Hristiyanlığı benimserken,
- Hazarlar Museviliği;
- Oğuzlar, Karluklar, İdil Bulgarları ve Yağmalar İslamiyet’i kabul etmişlerdir.
- **Din değiştiren ilk Türk devleti Uygurlardır.**

Püf dikkat!

Türklerin yaşayışına en uygun din İslamiyet olmuştur. Bu nedenledir ki diğer dinleri kabul eden Türk topluluklarının birçoğu milli benliğini kaybetmiştir.

BİLİM

- Türklerin matematik ve Astronomi alanında geniş bilgi birikimi vardı.
- Bir yılı 365 gün ve 5 saatten biraz fazla olarak bulmaları, On İki Hayvanlı Türk Takvimi bunun kanıtıdır.
- On İki Hayvanlı Türk Takvimi güneş yılını esas alır.

SANAT

- Göçebe yaşamdan dolayı **çadır ve dokumacılık** yaygındır.
- **Halıcılık** gelişmiştir. (*Dünyanın en eski halısı Pazırık halısı Türklere aittir.*)
- Duvar resimlerine Fresko denir.
- Uygurlarda resim yapan sanatçıya “Bedizci” denir.
- **Madencilik** gelişmiştir. (*Altın Elbiseli Adam*)
- **Bozkırın Kuyumcuları** (İskitler)
- Minyatür sanatı Uygurlarla başlar.

- **Resimlerde hayvan figürleri ön plana çıkar.**
- Kımız milli içecektir.
- **Taşınabilir eşyalar** (halı, kilim, çul, iğne oyası) **yapılmıştır.**
- Demircilik, maden işlemeciliği, süs eşyaları, dokumacılık sanatları gelişmiştir.

Paralar

- Kamdu: Bez Para. Göktürkler ticarette parayı kullanan ilk Türk Devleti’dir.
- Böz, Kuanypu: Bez Para. Uygurlar
- Çav: Kâğıt Para. Uygurlar.

Müzik

- Kithara: Türk Kanunudur.
- Çevgan: Müzik aletidir.
- Ir: Beste
- Küg: Melodi
- **Davul** (Nevbet)
- **Kopuz:** Saz

Spor

- Seğırtme: Yaya yarışlarına verilen addır.
- Milletlerarası yarışmaları ilk kez Kırgızlar düzenlemiştir.
- **Tepük:** Futbola verilen addır.
- Kureş: Güreşe verilen addır.

ÖNEMLİ NOT:

*Bu ders notları,
Öğrenci ve öğretmenlerimizin yararlanması için,
web ortamından derlenerek düzenlenmiş ve
sadeleştirilmiştir...*